

1848—49. TÖRTÉNELMI LAPOK.

Am. posta-takarékpenztár clearing- és cheque-
forgalmában a kiadóhivatal száma 3213.

Felolvas szerkesztő:
KUSZKÓ ISTVÁN.
az ereklye-múzeum őre.

A lap szellemi és anyagi részét, illető közlemé-
nyek az ereklye-múzeum őre címére küldendők.

Szerkesztőség:
Kolozsvár, főter 12. sz., emelet.
Telefon sz 244.

Előfizetési díjak:
1/4 évre 1 frt, 1/2 évre 2 frt, egy évre 4 frt.

Kiadóhivatal:
Kolozsvár, Széchenyi-tér 27. sz.

Szemtanuk aradi okt. 6. kivégzésről.

A „Történelmi Lapok“-nak programjába vett feladata: most míg életben vannak a szemtanúk összegyűjteni az adatokat, a melyek a történelem kiegészítésére szükségesek, a már megírt részleteket pedig tisztázni.

Ezt a feladatot kívántuk teljesíteni, a mikor a többi események adatainak gyűjtése mellett az aradi vértanúk utolsó óráira, kivégeztetésére, nyugvó helyük megállapítására az adatokat gyűjtöttük s erre felhívásokat is adtunk közre. A Eudapesti Hirlap okt. 6. száma, munkatársunk Kreith Béla gr. után járásából több eddig ismeretlen adatot közöl, melyet további kiegészítés végett szükségesnek tartunk alább ismertetni, kapcsolatba hozva a lapunk 1892. 1893. és 1894 évf. 161 lapján megjelent közleményekkel:

Van-e még élő tanuja az 1849. október 6-diki aradi gyásznapiak?

Az utolsó szemtanuk közül a múlt hónapokban elhunyt kettő. Az egyik Sylvester nevű osztrák tiszt, a másik Herold nevű új aradi sváb polgár. A „Vértanúk Albuma“ leginkább az utolsó lelki vigasztalást adó papok elbeszélései alapján írja le a tizenhárom vértanú utolsó perceit. A gyóntató atyák azonban el voltak foglalva saját vértanúikkal, általános áttekintésük nem volt a nagy tragédiáról, éppen azért még sok érdekes részlet vár felderítést és ismertetést.

Sylvester nevezetű osztrák tiszt, a ki valami kezelőtiszt volt az aradi várban, egy magyar fogoly ismerősének a szintén halálra ítélt, de kegyelmet kapott Makray Lászlónak kérelmére még az októberi napokban följegyezte, a mit mint szemtanú a kivégzésor látott és hallott. E jegyzetek elkallódtak, de a már elhunyt Makray László leánya, Makray Sarolta urnő, egy hazafias lelkesedéssel telt derék magyar honleánynak sikerült felkutatni e még életben levő Sylvestert s az öreg osztrák tisztet házában alkalmazta mint gazdatisztét. Részletesen elbeszélte vele 1849. október hatodikának rémes történetét, a halottakat gondosan följegyezte s jegyzeteit elküldte Turinba Kossuth Lajosnak. — Makray Sarolta urhölgy jegyzeteinek ott kell lenni a Nemzeti Múzeumban, a harminczévig elzárva maradó Kossuth-iratok közt.

Sylvester tavaly hunyt el Makrayék házában a székyföldön.

Ugyancsak a múlt évben hunyt el az aradi kivégzések egy másik szemtanuja is: Herold nevezetű ujaradi polgár. A kivégzések tudvalevőleg a Marosnak temesmegyei partján, az aradi vár s Ujarad közötti területen történtek. A kiszemelt vesztőhelyet már jóval a kivégzés előtt széles körben lovasság és tüzérség vette körül, úgy, hogy a vesztőhelyre senki sem juthatott. Az aradiaktól, a kik a minoritáktól eleve értesültek a kivégzésről, a Maros töltése zárta el a kilátást, a különben is későn értesült ujaradiakat a katonai kordon zárta el. A katonai kordonon azonban belülrekezd hat ujaradi sváb, a ki a

külső kordon vonásakor valami árokban dolgozott. Ezekre a kordonon belül senki ügyet nem vetett, úgy, hogy lassankint az akasztófák közvetlen közelébe hatoltak s kivált az utolsó kivégzéseknek közvetlenül alig egy-két lépéssnyire álló tanul voltak.

Ezt a Heroldot részletesen kikérdezte Kreith Béla gróf, az 1848—49-diki ereklye-kiállítás főrendezője.

Heroldnak elbeszéléséből ismerjük azt az érdekes jelenetet, hogy mikor a 13-ik vértanúra, az akasztófára ítéltet közül a 9-ikre: Vécsey tábornokra került a sor s ennek már nem volt bajtársa, a kitől elbucszuzék, oda lépett az előtte kivégzett Damjanich akasztófájához s megcsokolta a fölakasztott, a holt Damjanich kezét.

Herold beszéli, hogy Vécsey gróf oly figyelemmel nézett végig minden kivégzést, mintha tanulmányozni akarta volna. Lépésről-lépésről követte a hóhért az egyik akasztófától a másikig, végre az utolsóhoz, a saját akasztófájáig.

Herold beszéli, hogy a mikor Leiningen tábornoknak megengedték, hogy akasztófája alól védekező beszédet intézzen a katonákhoz, a melyben tiltakozott ama vád ellen, hogy Budavár bevételekor orozva öletett le császári tisztet, Damjanich nagyon boszus volt s oda kiáltott Leiningen felé: „Ugyan hallgass, érdemes is ezeknek beszélni!“

Sok érdekes dolgot tud elbeszélni bizalmas baráti körben, a mikor megoldódik a nyelve az aradi vértanúk hóhérijának most Budapesten élő fia.

Brünnből vitette le a hóhért Haynau Aradra. Haynau tábornok s a hóhér Aradon egy házban laktak. A fiu az apának aradi emlékei közül az akasztófa szegekre emlékezik, a melyek elütők a most használt akasztófaszegektől. Emlékezik továbbá Damjanich fehér köpenyére, a melyben a vesztőhelyre vitték. E fehér köpenyegét a brünni hóhér halála napjáig használta uti ruhául, a mikor hivatalos funkcióban Brünnből a vidékre utazott. A fiu úgy tudja, hogy a vértanúk ruhája legnagyobb részt civilizált ruhák s kevés tiszt egyenruha, évekig zsákokba összegyömöszölve heverték náluk Brünnben. A vértanúk fehérneműjét az akasztásnál s a sörgödör ásásnál segédkezett pribékek kapták. Valamennyi vértanú holttestét mesztelenül ásták el az akasztófák közelében. A mikor Csernovich Péter megbízottai megvásárolták Damjanich és Lahner holttestét. Damjanich sörgödörre emlékezett az öreg, de a Lahnerére nem. Három-négy kivégzettnek nyugvóhelyét bolygatták meg, a míg Lahnerre rátaláltak.

Damjanich holttestéért 200 aranyat kapott a hóhér. (Más forrás szerint 600 forintot. Lahnerért szintén 600 forintot.) Oda adta volna érte mind a kilencz kötéllel kivégzettet, de nem volt, a ki kérje, nem volt a ki merje kérni. Elvitték még Vécsey gróf és Leiningen gróf kötéllel kivégzett honvédtábornokok holttestét, de Pöltenberg, Török, Aulich, Knezich, Nagy Sándor József tábornokok ma is ott nyugosznak jeltelen sirban, ismeretlen helyen, az aradi vesztőhely földjében.

Az aradi akasztófák igen rövidek voltak, olyannyira, hogy több tábornoknak a lába a földet érte, így a Damjaniché is, a kinek nagy fájdalmat okozott, a mikor törött lábát be kellett hajlítani. A kivégzendők kezei nem voltak összekötözve, hanem a hóhérlegények pusztá kézzel megfogva huzzák az aktusnál a kezöket. Az aradi akasztófákat nem aradi ács faragta, mint a hogy Tóth Kálmán gyönyörűen megénekelte, hanem Uj-Aradról egy épülő ház gerendái közül rekvirálták a katonák. A hóhér vékonyabbaknak is találta, mint rendszeren szoktak lenni.

Az aradi kivégzéseknek élő szemtanúi most már aligha vannak másutt, mint Csehországban, Pissek tájékán. Ide való volt a Wocheer zászlóalj, a mely a vesz-tőhely legbelsőbb kordonját állta. Kreith Béla gróf valamikor tervezte, hogy elmegy ide szemtanukat kutatni.

Az aradi gyásznaphoz, a kivégzésnek jelenetétől eltekintve, élő tanuja Máriássy János altábornagy, a kit mint aradi foglyot október 6-dikának délutánján felbocsátották a vár fokára, a honnan láthatta a kilencz honvédbajtársát az akasztófákon csüngen.

Osztrovszky József kuriai tanácselnök akkor szintén aradi fogoly volt. A vár udvarán sétált a mikor a tizenhárom tábornokot a várból kivezették. Általánosan kételkedtek a halálos ítéletek végrehajtásában. Nem hitték, hogy a hadi foglyokat kivégezzék. A foglyok közt némán, szótlánul sétáltak az őrség tisztjei. Egyikük végre megunt a honvédfoglyok vitakozásait s felkiáltott a bástyán az ágyu mellett álló tüzérhez, a ki láthatta a kivégzést:

— Wie viele hängen schon?

— Jetzt kommt der sechste!

Leiningen Károly gróf volt ez. A komáromi és váci csaták hőse lehelte ki akkor nemes lelkét, a mikor az aradi foglyok tudtára ébredtek annak, hogy mily szomorú, mily véres korszakra virradt 1849. október 6-án a magyar.

A gyásznaphoz.

A nemzet apraja nagyja kegyelettel adózik a szabadságharcz vértanui emlékezetének. E kegyelet imák és ünnepélyek alakjában nyilvánul az istennek szentelt házakban, az iskolákban s a testületek helyiségeiben.

Nem adhatunk kimerítő tudósítást az ünnepésekről, az ország különböző pontjáról. Ez a fővárosi és vidéki sajtó feladata. S ott meg találja majd a kutató.

Néhány gyászünnepélyről hozzánk érkezett tudósítást alább adunk:

Október 6. Az országos honvédegyesületek központi bizottsága az aradi vértanuk emlékére okt. 6. délelőtt tíz órakor a ferenczrendiek templomában ünnepi gyászisteni tiszteletet Bán Sándor ferenczrendi házfőnök végzte nagy segédlettel. A templom egészen megtelt közönséggel, kik között ott volt Kossuth Ferencz orsz. képviselő, a 48-as polgárok körének diszelnöke, Kovács József, Lakatos Miklós és Matkovich Tivadar dr. orsz. képviselők, Molnár Jenő dr. a 48-as polgárok körének elnöke, Degré Alajos, Cserey J., a honvédmenház parancsnoka, Mikár Zsigmond, Glatz György, a 48-as kör igazgatója, továbbá a honvédmenház tagjai zászló alatt

és a fővárosi 48-as kör választmányi tagjai a kör halálfeje fekete lobogója alatt. — A 48-as honvédek rekvieme előtt 9 órakor Batthyány Lajosgrófért volt gyászistentiszteletet, melyet a család alapítványából tartanak minden évben. A csöndes gyászistentiszteletet Möller Károly premontrei kanonok végzte. Az iparos ifjak országos egyesülete is rendezett e nap gyászünnepet a tizenhárom vértanú emlékére.

Október 6. Vasárnap, az aradi gyásznaphoz évfordulóján két gyászünnep volt a fővárosban. A függetlenségi és 48-as kör vasárnap este emlékezett meg a vértanuról, Jóval az ünnepség megkezdése előtt a kör Baross-utcza helyisége zsufolásig megtelt a hazafias polgárokkal. Este 7 órakor az asztalos ifjak dalköre nyitotta meg hazafias dallal az ünnepet. Ezután Kossuth Ferencz lépett a szónoki emelvényre és mély csöndben tartotta meg emlékbeszédét. Az éljenzéssel fogadott beszéd után Melczer Gyula joghallgató szavalta el alkalmi költeményét. Közbe a dalkör énekelt és azután Glatz György tartott beszédet. A hazafias ünnepet a dalkör éneke rekesztette be.

A főváros polgárságának egy más lelkes csapata vasárnap délelőtt 10 órakor a Vigadó kistermében rendezett gyászünnepet, a gyászjelvényekkel pazarul diszített terem zsufolásig megtelt, különösen sok nő volt az ünneplők sorában. Az ünnepséget az Összhang férfi dalegyesület nyitotta meg a Himnusz eléneklésével, utána pedig Polgár Ernő elszavalta Kerekes Lajosnak ez alkalomra írt Október 6. című ódáját. Ezuán ifj. Hegedüs István hatásos alkalmi beszédet mondott, mire a Szózat hangjai közben a szép ünnep véget ért.

Kolozsvárt október 6-át kegyeletesen ünnepelte meg a kolozsvári Ferencz-József tud. egyetem fiatalsága is.

Reggel előbb a kegyesrendiek templomában misét hallgatott, melyen Tóth Jenő celebrált fényes segédlettel innen a református templomba vonult, hol Tárkányi mondott szívhez szóló szép beszédet. A tulajdonképeni ünnepély a városi redoute épületében folyt le. A terem középső részén gyászzsál bevont emelvény volt felállítva. A terem, ablakokat, karzatokat zsufolásig megtöltötte a közönség. Az ülőhelyek első sorait a kolozsmegyei és kolozsvári honvédegyesület választmánya és tagjai töltötték be, kik közül az itthon levők majdnem teljes számmal megjelentek.

A gyászünnepet a polgári dalegyesület éneke nyitotta meg, a magyar himnusz énekelték. Palágyi Lajos alkalmi ódáját Szabó Ernő joghallgató szavalta el. Az ünnepi beszédet Krenner Miklós bölcsészeti hallgató mondotta általános figyelem és érdeklődés mellett. Ábrányi Kornélnak okt. 6. című szép versét D. trói Nándor joghallgató szavalta el. Az ünnepélyt a polgári dalegyesület éneke zárta be, Oberti karnagy vezetésével. Október 6-át az egyházakban is kegyelettel ünnepelték meg Kolozsvárt. A kolozsvári kereskedelmi akadémián d. e. 11 órakor nagy közönség részvétele mellett tartottak gyászünnepélyt az aradi vértanuk emlékére. Az ünnepélyt az akadémia „Jókai“ önképző köre rendezte a diszteremben. Az ünnepély így folyt le: 1. Szózat, énekelt az intézeti dalkör. 2. Emlékbeszéd, tartotta Pálffy Aladár III. é., az önképzőkör titkára. 3. „Október 6.“ Irta ifj. Ábrányi Kornél, szavalta Benyó Elemér III. é. 4. Népdalok, előadták: Csiky Kálmán, III. é. Madarai Zoltán I. é. hegedűn, zongorán kísérte Mihályik Elemér I. é. 5. „Aradi vértanuk,“ írta Palágyi Lajos, szavalta Nesztor Miklós III. é. 6. Induló, előadja az intézeti zenekar. Az ünnepélynek a déli órákban volt vége. Az unitárius és refor-

mátus iskolákban valamint a kolozsvári polgári iskolában szintén megünnepelték az aradi vértanuk gyász napját.

A zentai honvédegyelet gyászlapon adta ki ezt a jelentést:

Az 1849. évben október 6-án Aradon kiszenvedett tizenhárom magyar vértanu emlékének kegyeletes megünnepelésére a helybeli róm. kath. egyházban október 5-én szombaton d. c. 8 órakor.

ünnepélyes gyász isteni tisztelet tartatik,

melyre Zenta város hazafias közönsége minden párt és nemzetiségi különbség nélkül tisztelettel meghívatik.

Sötét gyász borongós érzete tölti be a honfi keblét s száll lelkéből nehéz sóhaj, mely a mult letűnt nagyságain elmereng. — Egy könyvet szentel a 13 vértanu emlékének, kik a nemzet szabadságáért éltek, haltak.

46 év zajlott le azóta az enyészet tengerébe, s ha nem begedtek is még be a fájó sebek, melyeket a békák tagjainkon törtek, s ha vérzik a szív hőseink elvesztén, — de él a nemzet! élnek ők! s miként az éjszaki fény láng-sugarakat lövel, úgy tekiut szellemük a jelen nemzedékre.

Egy fohász, egy sóhaj száll a magasba.

Aldva legyenek hamvaitok nemzetünk vértanui!

A zentai 1848—49-es honvéd egyelet.

A polgárdi-i hazafias ünnepélyeket rendező bizottság az aradi magyar vértanuk emlékére 1895. október hó 6-án kegyeletes ünnepélyt rendezett. Az ünnepély műsora ez volt:

I. D. e. 1 órakor gyász isten-tisztelet, melyen alkalmi imát és beszédet tart tiszt. Demeter Dénes unitárius lelkész úr, közreműködik a dalkör. II. D. u. 3. órakor a Vidi-féle helyiségben tartandó ünnepély sorozata: 1. Szózat; éneklí a dalkör. 2. Megnyitó beszéd; tartja tiszt. Demeter Dénes biz. elnök úr. 3. Október 6. Irta Demeter D., szavalja Szokó Imre ur. 4. Itt van az ősz; előadja a dalkör. 5. A vértanuk. Irta Palágyi L., szavalja Molnár Aladár biz. alelnök ur. 6. Elnöki bezáró. 7. Hymnus; előadja a dalkör. Este 7 órakor társas vacsora.

Az ország minden városában voltak gyász ünnepélyek.

Honvédsegélyezési mizeriák.

— Ajánlva a miniszterelnök figyelmébe. —

Tek. Szerkesztő Ur! Szót teszünk több elaggott keresetképtelen bajtárs érdekében, Egynek a nyudijazási ügye 1894. ápril hava óta, tehát egy és fél év óta forumról forumra vándorol a nélkül, hogy megoldást nyerne. A szegény ember pedig hajléktalanul bolyong és éhezik.

Szabó István Ferencznek hívják, győrfalvi születésű. Honvédsége után besorozták. Meg van a végelbocsátási okmánya. Ennek, valamint bajtársainak bizonyításai alapján formaszertü honvéd igazolványt nyert még 1894. ápril 22-én. Ezt az igazolványát megerősítette a honvéd-egyesületek közp. bizottsági elnöke Bellaág Imre is 1070—894, sz. a. és a megerősítési záradékon kívül pecséttel is ellátta.

Nyugdíjazási ügyében a kolozsvári honvédegyelet 1894. június 30-án, szept. 1-én, okt. 14-én kelt átiratokban össze gyűjtötte az ügye fogyott öreg okmányait és azokat felterjesztve sürgette a nyugdíjazást. A szegény ember ügye azonban, hol itt, hol ott megfeneklett.

Az orsz. segélyezési bizottság hónapokon át tárgyalta az ügyet. Több rendben leirt. Ilyenkor a kívánt adatokat mindig felterjesztették. Ez év ápril 17-én 1472. sz. a. arról értesítette a közp. kezelő hivatal a honvéd-egyletet, hogy Szabó Ferencz István ellátási ügye a közelebbi ülésen el lesz intézve.

Ez értesítéssel szemben azonban a miniszterelnökség kebelében alakult segélyezési osztály jul. 9-éről keltezve 6108 sz a azt írja folyamodónak, hogy *kérésével elutasítatik, mert tanuit megnevezni nem tudja.*

Ezt az elutasító végzést kézhez adták szept. 20-án tehát 71 nap mulva.

Hogy adható ki ilyen végzés, ha egyszer az illetőnek a szabályszerűleg kiállított, megerősített honvéd-igazolványa a folyamodvány mellett van? Kitől és minő kárpótlást nyer ez a szegény honvéd mindazokért a mulasztásokért, a melyeket igazságtalanul, méltatlanul, vele szemben a miniszterelnöki rendelet világos intézkedései ellenére elkövetnek? Ezek oly kérdések, melyeket annál inkább szükségesnek tartjuk a nyilvánosság előtt felvetni, mert fájdalom, ez a mi honvéd egyeletünk kebelében nem egyedüli s mely felmerül másutt is.

A kolozsvári honvédegyelet most átküldötte az átiratokat Péchy Tamás elnökhöz, egy átiratban felfejtve az ügy történetét kérte a közbenjárást a szegény előregedett, ügye-fogyott bajtárs érdekében.

Megjegyzem, hogy márcz 20-án terjesztettük fel Székely Ferencz szegény honvéd ellátási ügyét. Ez nyomorékja volt a szabadságharcnak. Felkarját Segesvárnál golyó zuzta össze. Ellátása ügyét maig sem intézték el. *Meghalt a legnagyobb nyomorban.* Simon György, Sebesi Antal ellátás iránti ügye, Koncz Györgyné Stanislaw Veronika őrnagy özvegye még máj. 6-án felterjesztetett 50. sz. a. Ugyanakkor Bárány József elhalt honvéd temetési költség iránti kérése is felterjesztetett. Mind ezek elintézését nem nyertek s félév óta hevernek fenn. A segélyező-bizottság kezelő hivatala 2449. 2816. 3037. 4356 szám alatt tárgyalta is már ez ügyeket. Kóczy Ferencz 72 éves öreg honvéd tizedesnek jul. 1-től havi 4 frtot engedélyeztek, Az utalványozási rendeletben azonban tévedésből csak 3 frtot vettek fel. Az illető a tévedés kiigazításáért felfolyamodott. Kérése ma sincs eligazítva.

Tisztelettel

Egy választmányi tag.

Közre adtuk a fentebbi sorokat, kapcsolatban a mult számban közölt panaszszal, a melyek szomoruan illusztrálják azokat a mulasztásokat, a mik a honvédek ellátására vonatkozó kérések elintézésénél minden vonalon felmerülnek.

Miután ez a baj nem újabb keletű s miután ha ez elhanyagoltatik, tartani fog mindaddig, míg a legnagyobb elhanyagoltságban és keserűségben az öreg honvédek egy nagy része éhen hal, gondoskodni kell eszközökről, a melyek ezt a bajt rövid idő alatt megszüntessék s a melyek a miniszterelnök rendeletében kifejezett nemzet akaratának érvényt szerezzenek.

Hogy milyen eszköz volna használható, ahhoz első sorban a helyzetet kell tisztázni.

A honvédek ellátására nézve az első intézkedést a honvédelmi bizottmány tette.

1848. deczember 22-ei kiadványában a honvédeknek a nemzet nevében a következőket ígérte:

1. Vagy becsületes ellátás holtig.

Folytatása a 169-ik oldalon.

OKMÁNYTÁR

az erdélyi hadsereg létszámáról.

Létszámkimutatások.

— Közli Hegyesi Márton. —

XIII.

(Kivül: a czim ugyan azonos levélczim a benne levővel, s pecsét).

(Belül):

645. Szám.

Dézsi Katonai Térparancsnokság.

Létszámkimutatás.

Az Erdélyi Hadi Fő-Parancsnokshoz.

Dézsen, Jul. 8-án 1849.

A Dézshöz tartozó állomásokon levő Katonáság megnevezése	Mulkor maradt a létszám		az óta			Tehát lesz a létszám		Ezek közül van			Helyben marad		E z e k v a n n a k					Szolgá- lat					
	ember	ló	ember	ló	ember	ló	ember	ló	Elrendelve	Szabadsággal	Távollevő	ember	ló	Gyutacos	Kovács	Vadász	Karddal	Pisztolyai	Karabinnal	Lándzsával	ember	ló	
																							fogyott
Dézsen } III-ik Hv. vad. Ezr. I. oszt. I. sz.	130						130	10			120											10	
} Szathmármegyei lov. nemzörök	14	14					14	14	2		12	12					14					2	2
Rettegen } B. Szolnoki lovas vadászok	14	14					14	14	2		12	12					14					2	2
D.-Aknán } " " gyalog " "	12	12					12	12	4		8	8			7		12					4	4
} " " " "	7						7				7												
Összesen	177	40					177	40	18		159	32		7		40					18	8	

Bauer, mk. őrnagy.

XIV.

(Kivül: Standes-Ausweis auf den 16. Juny. 1849)

(Belül):

Rekrutirungs Comando

Standes Ausweis.

Auf den 16. Juny 849.

A I S	Hauptmann	Lieutenant		Feldwebel	Corporals	Gefreiter	Tambours	Desertirte	Gemeine	Summa
		Ober	Unter							
Gestern war der Stand verblieben	—	2	27	5	8	—	1	—	535	578
Seither } zugewachsen	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2
find } Abgegangen	—	—	—	—	—	—	—	5	5	5
Verbleibt heute Dato der Stand	—	2	27	5	8	—	1	5	537	575

Darunter befinden sich 8 Ungarn

91 Sachsen

1 Russe

1 Böhm

436 Walachen

Summa 537 Rekruten.

Hermanstadt 16-te Juny 849.

D. Jeney mk. maior.

2. Vagy 10 hold örökös földbirtok.

3. Vagy 1000 pengő frt

(Lásd Történelmi Lapok 1893. évfolyam 55. l.)

A szabadságharc után a társadalom vette át a honvédek istápolásának nemes ügyét. Főleg a nők fejtették ki nagy buzgalmat. Hogyan lakolt érte Teleki Blanka grófné, ismerjük. A nagy honleány: báró Radákné, a Károlyiak s mások tetemes áldozatokat hoztak.

186:-ben szervezkedtek a segélyezés céljaira a honvédegyesületek.

Ezek mind a nemzet akaratóból az 1848. decz. 22-én kifejezésre juttatott célzatok megvalósítására törekedtek.

E törekvéseket szentesítette Ő felsége a király és a királyné az alábbi levelekkel:

Kedves gróf Andrássy!

Midőn szerencsés megkoronáztatásunk által, helyreállítva látjuk azon egyetértést, mely minden birodalom hatalmának és jólétének alapja, atyai szívünknek nincs forróbb óhajtása, mint az, hogy a mult szomorú eseményeinek nemcsak következményei megszüntessenek, de szenvedései is, a mennyire Tőlünk függ, enyhíthessenek.

Ezen óhajtástól vezéreltetve adtuk ki a tegnapi napról kelt rendeletünket.

Az országgyűlés küldöttei Magyarország nevében 50,000 darab aranyat azon czélből ajánlottak föl, hogy minket ragaszkodásuk ezen jele által is megörvendeztessenek.

Mi ezen összeget a volt honvédek árvái, özvegyei, munka- és keresetképtelenné vált rokkantjainak fölségelésére kívánjuk fordíttatni.

Magyar Miniszteriumunk föladta leend ezen alapítvány legczélszerűbb kezelése, és kijelölt czélra való fordításának módzatai iránt mielőbb részletes javaslatot Elénk terjeszteni.

Kelt Budán, 1867. június hó 10-ikén

Ferencz József, s. k.

Kedves gróf Andrássy!

Örömmel csatlakozom Felsőges Uram és Férjem mai nap Önhöz kiadott legmagasb kéziratának tartalmához, midőn az országos küldöttség által Nékem átadott 50,000 darab aranyból álló koronázási díjt ugyanazon czélra szentelni kívánom.

Kelt Budán, 1867. évi június hó 10-ikén

Erzsébet, s. k.

(Lásd Történelmi Lapok 1893. évf. 26. sz.)

Uralkodó és nemzet együttes akarata a honvédek és hozzátartozóik ellátása és gyámolítása.

Az akarat határozott kiviteli formában nyert megtestesülést a miniszterelnök f. é. 2185. sz. rendeletében, melyet ismer minden hatóság, s melyet a Történelmi Lapok f. é. folyam 117—119 lapján mi is közöltünk.

E rendelet szellemében minden vonalon fel kell karolni a honvédsegélyezés ügyét. Ha e rendelet célzatainak központ és minden hivatal megfelel, az esetben semmi fennakadás sehol meg nem történhetik. Minden jogosult szegény honvéd, vagy özvegye, három héten belül hozzá juthat ellátásához. Mert jó akarattal minden ügyet 2—3 nap alatt minden hatóság tárgyalhat és elintézhet.

Az idézett miniszterelnöki rendelet büntető határozatokat nem állapított meg a honvédek rovására elkövetett mulasztásokkal szemben. Nem tételezhette fel, hogy e szent ügy elintézésénél is történhessenek mulasztások.

Különben bármely súlyos büntetés sem állana arányban a nélkülözéssel és szenvedéssel, a melyet az

elaggott szegény honvédek s hozzátartozói ellátás iránti ügyeik elhanyagolása miatt szenvedni kénytelenek.

Itt az állam elég súlyosan nem büntethető. Itt a *sajónak kötelessége a miniszterelnök rendelkezéseit a kivitelenben támogatni.*

Első sorban a fővárosi és vidéki félhivatalos sajtó köteles a nevek kiírásával minden mulasztást megróni. De hazafias szolgálót tesz minden lap, ha a honvédek ellátása körül minden mulasztást a nyilvánosság előtt elítél.

A Történelmi Lapok minden számában egy hasábot kész szentelni mind ama jogos panaszok feljegyzésére, melyek a honvédek méltányos kérései elintézésénél felmerült mulasztásokról szólnak.

Mert a honvédek kérései elintézésénél elkövetett halogatás nem csak a humanizmus érzetét sérti, de a hazafias érzület ellen elkövetett bűn is egyuttal. E bünt elkövetők méltók nemcsak a jelen, hanem az utókor teljes elítélésére is.

Kanitz S. dr. 1848. és 1849. évi naplójából.

Közlő: *Kanitz Agost.*

Junius.

A Prágában összegyűlt szlávok az osztrák monarchia romjaiból az Ausztrián kívül lakó szerbek bevonásával egy nagy szláv birodalmat terveznek: melynek határai az Oriáshegység, a Kárpátok, továbbá az Adriai tenger és a Balkán lesznek.

Az egykamara-rendszer csak az állam-felforgatás idejében válik be, csöndes fejlődés idejében a kétkamarai.

A szláv csak szkláv vagy deszpot lehet.

Mirabeau azt mondá gyerekes bolondság a forradalom kocsija elé állani, a helyett hogy az ember reá ugrana és azt irányítaná.

Julius.

Esterházy Innsbruckban, Eötvös és Pulszky Bécsben minden nyomatékka követelték a cseh kormány el ejtését; haboztak, de akkor közbe léptek a magyarok és azzal fenyegettek, hogy akkor majd az egész Magyarország el fog tőlük fordulni.

Ferencz Károly főherczeg befolyást akar nyerni, sőt az hirlik, hogy V. Ferdinánd le akar mondani.

Zágrábban ugy látszik nagy a hajlandóság követeket a bécsi birodalmi gyűlésre küldeni.

Chateaubriand a francia nyelv mestere magánál azt mondja, hogy esze után royalista, kötelességből le i-timista és izlése szerint republikanus.

Az örültség bolyong a világon át, az örültség epidemikus lett. Ki számíthat a reactió s lázban logikára.

A tudományban inkább a tévedésből mint a zavarból ered az igazság, ugy van ez a politikában is.

Október.

Nem volt eddig időm azt feljegyezni, hogy éltem át október 27-ét; tehát megpróbálom az emlékezetemből leírni, miután még is ez a kezdőnapja oly sok szomorú napnak, oly sok szomorú hétnak.

Egy igen változatos momentomu hétnak pénteke volt. Ezen a héten Facseten egy parasztfelkelést csillapítottak le. 200 honvéd és vagy 30 huszár a kik Erdély-

ből ide jutottak, végezték ezt a lugosi gárdistákkal. Miután a statariumnak működni kellett, kiszálltak a bírák, köztük voltak Fogarassy és Milankovits; de miután már halották, hogy minket le akarnak fegyverezni, ismét elhagyták Facsetot, a nélkül, hogy valamit szoltak volna, sőt Milankovits elment Temesvárra, hogy onnan mielőbb katonákat hozzon. Csütörtökön Facsetről Lugosra jöttek az erdélyi honvédek és fejükbe vették, hogy Lugost minden áron megvédik! A lugosi gárdistákkal együtt vagy 600 ember és 4 ágyu volt az egész hadierő. A vármegyeházára összehívtak egy comitét, a melléksobában és a folyosón tüzes beszédeket tartottak a honvédek és csak nagy nehezen sikerült őket arról lebeszélni, hogy a temesvári katonaságot visszaverjék. Megmondtuk nekik, hogy ilyen feladatra csekély számuak, hogy az oláh lakosság ennek ellene van, hogy a várost nagy veszélynek, felgyújtásnak, fosztogatásnak ki teszik ok nélkül, hogy a hazának oly küzdelemből nincs semmi áldása, midőn egy helységet koldussá tesznek akkor a mikor semmi kilátás kedvező eredményre. Szintén a comité tagja lévén véleményemet következőleg adtam elő: „ha megvolnék arról győződve, hogy a hazának abból bármily csekély haszna volna, hogy a győzelemre való legcsekélyebb kilátás nélkül magunkat a legmagasabb veszélynek kitegyük, akkor a küzdelmet tanácsolnám, de midőn bizonyos, hogy ez semmihez sem vezet, ily szándékot meggondolatlanak kell mondanom.“ Végre lecsillapodott a vihar, a honvédfőhadnagyot a viczspan ellátta a szükséges pénzzel. Gárdistáink kik a honvédekkel Facsetnél küzdöttek nem akartak többet azoktól elválni és úgy estére együtt indultak Bogszán felé. A gardisták élén Fischer volt. A négy ágyut is magukkal vitték, illetőleg a negyediket pénteken este csak tíz óra-
kor küldötték utánuk.

Pénteken leirhatatlan volt az izgalom, a temesvári katonákat várták. A comité a vármegyeház termében gyűlt össze, én a ki szintén hozzá tartoztam, csak tizenegy órakor mentem oda. A roppant izgalom daczára, nagyon kevés birt annak tiszta fogalmával, hogy mi fog majd bekövetkezni. Fehér, Arnold veje, még éjjel utazott Kiszetóra, hol a katonaság campirozott, hogy meglássa mennyien vannak, kerülő uton Zsábáron át tért vissza, miután kocsiával nem mert az egyenes uton hajtani. Egyszerre csak megjelent a teremben egy Leiningen-főhadnagy.

(Folyt. köv.)

Krivácsi ezredes felvilágosítása.

T. szerkesztő ur! E sorok közlésére kérem.

A Történelmi Lapok 19 számában az öreg honvédek orsz. gyűlése cikkében az utolsó bekezdésben az áll hogy Balogh Sándor a közgyűlés elébe nem tartozó személyes ügyet terjesztett elő Mikár és Krivácsy kibéküléséről.

En Baloghot nem hatalmaztam, sem nem kértem fel semmire, tehát tiltakozom, hogy ő engemet Mikárral azonosítson, ezen egyén engemet rágalmozott, becsületben megsértett, a mit én neki még halálom után sem bocsátok meg.

Budapest 1895 október 3.

Krivácsy József.
tüzér ezredes.

A tudósításba a jelzett részt a honvédegyelet egyik t. kiküldötte jegyezte be az emlékezet számára. Különb. e tárgyban dr. Balogh Sándor urtól, a közp. bizottság első alelnökétől is kaptunk okt. 12-ről keltezve felvilágosító sorokat, a melyek nyilván valóvá teszik; hogy a jelzett tudósítás utolsó bekezdésében említett ügy a vizsgálati bizottság jelentése volt, a melyet a főjegyző kért s

mely a tárgysorozat 8. pontjában van jelezve. (De mint személyes ügy nem tartozott a közgyűlés elibe). Ez ügy az értesítő szerint a közp. biz. gyűlésen ismét szőnyegre került. Szerk.

Miért végezték ki Tamás Andrást és Sándor Lászlót?

Tekintetes szerkesztőség.

A Történelmi Lapok idei 19-ik számának 160-ik oldalán Csik-mádéfalvi Tamás András honvédalezredes és csik-szeredai térparancsnok vértanuságáról irt közlemény bővebb felvilágosításul felhiva érzem magamat következőleg nyilatkozni:

Az 1849-ik év január 26-tól kezdve a muszkák bejövetelég mikor én is táborba szállottam Tamás alezredesnek segédtsíztje lévén, azon idő alatt míg mellette voltam nem észleltem olyasmit, mi ezen tiszta jellemű és tántorithatlan hazafi tettiért halálbüntetést érdemelhetett volna, ő csak is egy más egyének embertelen tettiért valószínűleg hamis tanuskodás következtében mint a bűnténynek állítólagos részese esett áldozatul.

Az udvarhelyi térparancsnokság által azon időben több ízben kísértettek oláhfogyok Csik-Szerdába vizsgálati fogságba. Egy alkalommal 16 pálosi oláh lett oda kísérve, Tamás alezredes megrendelte nekem azok átvételét és elhelyezését, mire én kijelentettem, hogy az általam épületek zsufolásig telve lévén foglyokkal, nincsen hely hová ezeket ellehetne zárnai; az alezredes akkor azt rendelte nekem, hogy kísértessem azokat Udvarhelyre vissza. Csik-tapolczai birtokos Sándor László, ki sem katonai, sem pedig polgári hivatalt nem viselt, ugyan azon időben Tamás alezredesnél lévén, arra vállalkozott hogy neki magán ügyben Udvarhelyre kelletvén menni a kíséretvezetését teljesíteni fogja, vezetőről tehát nem kell gondoskodni, mibe az alezredes is beleegyezett.

És másnap reggel a 16 oláhot Sándor Lászlónak kísérő levél mellett átis adtam. Nagy bámulatunkra Sándor László még az nap délután megjelent a térparancsnokságnál, azon hozzá intézett kérdésre, hogy miként történhetett oly korai elintézése küldetésének és hol van a foglyok átadásáról várt igazolvány, ezt felelte: „az oláhokat az erdőben elszalasztottam“ azon további kérdésre miként kellessen azt érteni? az volt a felelet; „Mind lelövettem“.

Tamás alezredes nagymérvű felháborodás mellett keményen megdorgálta ugyan az illetőt ezen embertelen és törvénytelen cselekedetiért s a dolog akkor ennyivel belet fejezve, nem gondolván meg annak szomorú következményeit, én azonban nyomban szemeibe mondtam Sándor Lászlónak, hogy törvénytelen tettiért a magyar kormány is megfogja büntetni, ha pedig a szent ügy bukik, akkor felfogják akasztani, jövődölésem beteljesedett, csak fájdalom, hogy Tamás alezredesnek is noha ő ezen ember meggondolatlan tettének részese nem volt, miatta mártir halált kellett szenvednie.

Hazafias üdvözlettel vagyok a tekintetes szerkesztőségnek Gyergyó-Alfalu 1895 október 8-án, aláztos szolgálja

Gál Ignác,
1848—49. honvédszázados.

Jegyzetek az 1849-ik évi eseményekről.

— A hadjárat alatt összegyűjtött adatokból, később a keleti emigratio alatt történekből egybeállította: Lászlófalvi Velics Károly 1848—49-iki honvédszázados és volt emigráns.

IV.

A krimi hadjárat után, a mint fennebb is említettem, az általános amnestia kihirdetésével nagyon megapadt

a magyar emigráció a keleten s csak azok maradtunk még künn, a kiknek jó üzletünk volt és a kik renegáltak s katonai szolgálatban voltak.

Én is megkaptam az amnestiát 1857. nov. 14-én a constantinápolyi követség által (s b vessző alatt ide mellékelve átadom az Erekye Muzeumnak), de a mint fennebb is említettem csak 1862-ik évben jöhettem haza. Künn volt még Constantinápolyban *Szilágyi Dániel* a kitűnő orientalista, a kinek antiquarius könyvüzlete volt Pérán. *Kun Albert* ennek egy nagyon keresett női-divat kereskedése volt szintén Pérán a főutczában s *Tótfalusi-nak* egy látogatott magyar vendéglője s szállodája.

Ezekon kívül még a forradalom előtt letelepedett Constantinápolyban négy magyar iparos, a kiknek szintén keresett üzletük volt s jó anyagi helyzetben voltak, az egyiknek *Köpe András-nak* órás üzlete. Galatán, azután *hommandinger Antal-nak* Pérán nagy zongora raktára, s mind ketten a török szultán lifferánsai voltak s jó üzletet csináltak a Szerailba. Azután *Barabás Samu* mint kovácmester Pérán alakított egy kovács műhelyt s mint európai kovács nagyon keresett volt. *Nikolics-nak* pedig különböző fegyver-nemből szép raktára s jó üzlete volt.

Az olasz hadjárat kezdetén többen jöttek ki Erdélyből s Constantinápolyban várták be a míg Olaszországba Genuába ellettek szállítva, hogy a magyar legióba beléphessenek. Ez alkalommal ismerőseim közül felkerestek *Pápai Lajos* honvéd-örnagy Tordáról, a székelyföldről *Horváth László* és *Horváth Gyula*, Kolozsvárról *Bokross Elek*, *Schilling Rudolf* és *Hegyesi*; ez utolsó katona szolgálatban volt Brassóban s onnan menekült. Gr *Karacsay Sándor* volt Constantinápolyban meg bízva, *Berzenczey László* pedig Moldovában Dobrudza környékén. hogy a menekülteket Olaszországba szállítsák. A Turinban székelő magyar Comité intézkedése folytán *Klapka* tábornok és Gr. *Karacsay* vezetése alatt nagyobb tevékenység s mozgás indult meg a keleten és az oláh határszálon, a hol *Berzenczei* és *Buda* működtek; ugyanis, tervbe lett véve ez oldalról is a betörés Erdélybe s részben már szervezve is volt a határszálon Dobruzsából kiindulva a fölkelés. Genuából nem sokára egy hajón több láda fegyver küldemény is érkezett Constantinápolyba üzleti czímmelre ládába pakolva, mint különböző küldemény és butor, a mit azonban Galatzra kellett továbbítani, de hibásan volt feladva, mert a transitó sorát el feledték a küldeményre reá írni, és így mint minden direkt küldemény ez is a Dugánába (Vámházba) lett kirakva. A küldeménynyel *Wavrek János* örnagy volt megbízva s ugyanazzal a hajóval érkezett meg ő is Constantinápolyba s azonnal fel is keresett s tudtomra adta a küldeményt a Comité meghagyásával, hogy azt haladék nélkül tovább szállítsam Galatzra. Ez elég sok bajt s utánjárást okozott ugyan, de kerülő uton s módon sikerült e kényes természetű s tiltott küldeményt felbontatlan ki csempészni a vámházból s rendeltetési helyére elszállítani s Wavrek is a küldeménynyel utazott Galatzra a hol *Berzenczei* várta hogy tovább szállítsák a határszálon a kitzított helyre.

Azonban utóvégre is minden terv és előkészület az Olasz-hadjáratral füstbe ment. *Napoleon* vissza vonta ígéretét, hogy külön hadsereggel a magyaroknak segítséget nyujt, hogy az Osztrák önkény-uralmat le rázhassák nyakukról s szabadságukat vissza nyerhessék és az emigrációt falba rugva s mellőzve kibékült kéz alatt az Osztrákkal s azzal odább állott. Az Olasz kormány közbevetésével annyit még is megtett, hogy a kibékülésnél kikötötte a magyar legió és emigránsok részére az általános amnestiát. A hadjárat után a magyar legió is feloszlott s egyesek kivételével nagyobb része a magyaroknak, a

kik Olaszországban voltak nem sokára haza is utaztak. Az olaszországi hadjárat után vége is szakadt minden betörési kísérletnek, a keleten is csendesség lett s minden agitatio meg szűnt.

A magyar emigrációból még csak egyesek maradtak meg Constantinápolyban s azok közül is egy néhányan alkalmazást nyerve a Sulina torkolatnál az európai közhatalmasság által újból folyamatba vett vizszabályozásnál, oda utaztak. Az arra következő 1861-ik évi kiegyezés alkalmával pedig mind visszatértek hazájukba s még csak azok maradtunk még künn a kiknek üzletünk volt helyt Cointsantinápolyban s azzal le voltunk kötve.

Nem sokára a kiegyezés után Budapesten a tudományos társulatok mind nagyobb tevékenységet fejtettek ki s buvárlati kirándulásokat is szerveztek, és így a keletre is a régészeti és a geológiai szakosztályból ki lettek küldve buvárkodni *Ipolyi Arnold* prelátus és *Henczelmann* mint régészek, *Kubinyi Ferencz* és Dr. *Szabó József* mint geológusok s *Gróf Lázár Kálmán* által egyenesen hozzám voltak utasítva Constantinápolyba mind a ki a társulatnak tagja s nagy ornithologus lévén s magam is a keleten e természet tudományal foglalkozva, vele összeköttetésben voltam s a ki az előtt a keleten nálam már megfordult volt s ismerte a keleti madár fajt, rovar- és plánta-gyűjteményemet s azzal csere viszonyban is állottunk együtt, s tudva azt is, hogy mennyire érdeklődöm a természet-tudomány iránt s általam buvárkodásaikban könnyebben czélt érhetnek s sok tekintetben csak nyerni fognak.

Örömmel is fogadtam honfitársaimat s igyekeztem kedvükbe járni s együtt kerestük fel a nevezetesebb helyeket Constantinápolyban s vezettem őket mindenfelé, azután a vidékre is, a nevezetesebb helyekre kirándulásokat tettünk.

Először is régészeti szempontból bejártuk az összes Byzanti styl szerint épült templomokat, Constantin idejéből, most mind megannyi török szultán nevével viselő török mosénak átalakítva 2—6 mecsettel. Ezek között a nevezetesebbek a Mohamed, Achmed, Mahmud, Solimán és Váldi szultán mosék s végre a legnevezetesebb Aja-Szofia mosé 6 mecsettel s különböző színű márvány oszlopokkal s mozaik kupolával s pazar fénnel diszitett antiqua byzanti styl épület. Azután megnéztük az Atmeidán a Theodosius obeliszket, a kigyó ércz-oszlopot és Constantin kő oszlopot s végre a Jedikulit, a sahtorony várt, a hol egy időben a magyar foglyok elzárva voltak. Az egyik torony belső falán *Eszterházi* neve van bevésvé. Innen hazatérve a sajátságos s bámulatos keleti bazár-vagy csársi árucarnokon mentük keresztül, E nagyszerű építményeket régészeink nagy érdeklődéssel tanulmányozták s arról méreteket s jegyzeteket véve, e művellet több napot vett igénybe.

Azután a vidék megsejmlélése s tanulmányozása következett s kirándulásokat tettünk a Bosporusba. hol gőzösön hol csolnokon, s először a Dolmabakse Abdul Medsid szultán pazarfénnel épült palais-ját néztük meg, azután az ő régi híres római vízvezetékét és reservoirt Bujukdirébe, a honnan Constantinápoly lakossága a ruméliai oldalon Bujukdirtól kezdve az Aranyzarv tenger-öbölíig nyeri az átszűrt ivó vizet, szivárványos és földalatti vízvezetéken, a mi valóságos mestermű s egyetlen építmény a maga nemében.

Azután bejártuk még a régibb és újabb stylben épült szultán palais-okat, Tophánán az ágyuöntödét és Kaszinba a város részben az Arsenálban a nagyszerű hajógyárt, a hol többnyire angol gépészek dolgoznak, az ágyuöntödében pedig poroszok. Innen ki mentünk az európai édes víz forrásokhoz a honnan ered az Arany-

szarv öböl, a mi geologiai tekintetben igen érdekes, s utoljára a török gőz-fürdőket néztük meg. Megjegyzendő, hogy a kirándulások alkalmával a Bosporus európai ugy a kis-ázsiai oldalán *Dr. Szabó* egyetemi tanár és *Kubinyi* geologiai értekezleteket tettek s többféle kőtelepeket és bányát kerestek fel s kutattak ki s érdekes kőzet és márvány leleteket vittek magukkal. A kis-ázsiai oldalon, Skutarin alól a Mármora tengerparton fekszik Kadikő a nevezetes Calcedon telepen s alább a Tenerbaktse öbölben kiálló kőszirthez s környékén, a hol ez időben lakásunk is volt a Bysanti időből még fenn maradt, erődök s tornyok, ugy a szemben levő Herczeg-szigeteken feltűnő keleti növényzet s különböző kőzetek s kőtelepek mind megannyi vizsgálat tárgyát képezték s érdekes adatokat szolgáltatottak természet-tudósaink buvárokodására.

Azután május hó közepe táján nagyobb szerű s több napi kirándulásokat tettünk a távolabb levő nevezetesebb helyekre s gőzhajón utaztunk Gömlekre, itt a tengerparton levő sóföldet — a hol a tenger vizéből lepárolás útján állítják elő — a száraz sötét néztük meg. Innen lóháton folytatva utunkat Brussára mentünk, itt a kénés gyógyfürdőket s különböző kőtelepeket s végre a selyemgyárt is megnézve — folytattuk utunkat s felmentünk a Kis-Ázsiában levő Olympus hegyre lóháton. E vadregényes keleti dus növényzettel s gyümölcsfákkal telt diós és gesztenye erdőkön haladva keresztül, kellemes utunk volt egészen a hegy aljáig, itt babérfa erdőben mentünk egy darabig s feljebb a különböző fenyőfa erdőségbe jutottunk s ebből is kiérve egy kis lapályon közel a tétőhöz letelepedtünk, miután feljebb a hó lepte hegycsúsig nem mehettünk. E lapályon a növényzet megszűnik s kopár kősziklás nyílt e hely a honnan nagyszerű kilátás terül el egészen a tenger sikságig, s gyönyörködtünk e nagyszerű látványban.

Ez utunkban is sok érdekes megsemlélni való merült fel s vizsgálat tárgyát képezve, mindenkinek jutott mivel foglalkozzék és a keleti növényzet, rovar s madár fajokból, ugyszintén a különböző ásvány s kőzetekből gyűjteményét szaporítsa.

Innen hazatérve egy pár nap múlva elutaztunk Nikomediába Izmitre s itt első dolgunk volt az itt elhunyt *Tököli* sirját felke esni, a mit meg is találtunk a görög temetőben, a hol még több magyar menekült van eltemetve. Izmidnél a Marmora-tenger egy nagy öbölt alkot s itt kereken a parton van még több sóföld a mit megnéztünk és egy pár kőbányát megjárva s a parton több érdekes tengeri csigát gyűjtve — délután 4 órakor gőzhajóra szálltunk s azzal visszamentünk Kadikőre, itt már várt reánk saját csolnakom s azzal haza csolnakáztunk Fenerbaktseba nyári lakásomba.

Végre az utolsó kirándulásunk Rodosto volt és az azzal szemben levő márvány-sziget a hol a legszebb fehér márvány követ termelik. A telep nagy kiterjedésű s egészen a Dardanella bejáratig terjed s több külön álló faépületekkel ellátott márvány-bánya van folytonos termelés és munka alatt. Innen szállítják nagy mennyiségben Constantinápolyba a különböző épületekhez szükséges fehér márvány követ és nagy kelendősége is van. A rakparton több vitorlás hajó rakodik folytonosan. Geologusaink részéről az egész márványtelep érdekes vizsgálat tárgyát képezte.

Innen vissza térve Rodostora a *Rákóczy Ferencz* fejedelem utolsó tartózkodási helyére a tengerparton meglepő kies fekvésű lakházát kerüstük fel, ez egy nagy emeletes faépítmény keleti szokás és izlés szerint építve a mit még jó állapotban találtunk s a török kormány gondozása alatt áll s csak egy felügyelő lakott a földszinten a többi része lakatlan s üressen áll, azzal a berendezéssel, a mint *Rákóczy* hagyta.

Közvetlen a ház mellett van egy görög-egyesült katolikus templom s körülette van a sirkert is a hol több bujdosó van eltemetve a *Rákóczy* kíséretéből s itt nyugossza örök álmát *Mikes Kelemen* is, eltemetve a sirkertbe.

A fejedelem lakosztálya és annak berendezése is meglepett, az emeletre fel menve először is egy tágas nagy terembe értünk, ezzel szemben levő fülkében van egy áhitatosan berendezett kápolna díszes oltárral ellátva a falon függő szent-képekkel, itt misézett s imádkozott később a fejedelem naponta és a katolikus hitre áttérve részesült azon kegyeletben a jezsuitáktól, hogy Constantinápolyban a *Szt.-Benois* jezsuita kolostor kápolnájába lett eltemetve az anyjával *Zrinyi Ilonával* együtt. Egy külön szobát találtunk még az emeleten esztergályos műhelynek berendezve, itt keresett a fejedelem szorakozást s elfoglaltatást száműzött napjaiban az esztergapad mellett, hogy ádáz-sorsán enyhítsen.

E szomorú visszaemlékezés behatása alatt főtisztelendő *Ipolyi Arnold* prelátus az elhunyt bujdosók emlékére egy szép könyörgést mondott magyarul a *Rákóczy* kápolnában és mi áhitattal vettünk abban részt, s egész megilletődéssel adóztunk ily messze földön számkivetésben szenvedett s elhunyt honfitársaink emlékének.

Délután 4 óráig a mig gőzösünk megjött, volt még időnk körüljárni e csinos tengerparti várost vegyes török és görög lakósaival, fő foglalkozásuk és kereset forrásuk a tengeri halászat és rákászat, a különböző tengeri halak, rák és csiga nemekből s ezzel kereskednek s nagy mennyiségben szállítják Constantinápolyba.

Azután 4 órakor a Dardanellából megérkezett gőzhajón tértünk vissza Constantinápolyba s onnan a közlekedési gőzössel Kadikőbe s innen csolnakon haza lakásunkra Fenerbaktseba.

Ezzel a nagyon is emlékezetes, tanulságos és élvezetes kirándulásoknak és buvárokodásnak vége szakadt. Tudósaink másnap kellemes emlékek vissza hagyásával utra keltek s haza utaztak Budapestre.

Én azután még egy pár hétig ott maradtam a mig mindent elrendezve és a keleti gyűjteményemet gondosan ládába bepakolhattam s utnak indithattam; ugyanis keleten tartózkodásom alatt az Erdélyi Múzeum gyarapítására magam is honfi kötelességemnek tartottam egy gyűjteménnyel járulni, és a keleti éghajlat alatt tenyésző tengervizi és szárazon élő madár fajokból több érdekes példányt gyűjtve — azt preparálva s balgba tömetve — ugy szintén a rovarfajokból és a különböző keleti plántákból is érdekes gyűjteményt küldöttem Kolozsvárra a múzeum részére.

Végre 1862-ik év július hó 10-én apósommal az *Öreg Br. Orbán János* és nőmmel együtt bucsut véve a kelettől utra keltünk s gőzhajón utaztunk a Fekete-tengeren a Szulina torkolatánál Galaczra.

Innen azután a Dunán utaztunk Orsováig, itt a hajóról kiszállva folytattuk utunkat a szárazon s mentünk Mehádiára a Hercules fürdőbe. Itt e gyönyörű látványos vidéken s elsőrendű fürdőhelyen kellemesen töltötünk egy pár hetet, mialatt a kénés-fürdőket is használtuk. Innen azután visszatérve Orsovára Lloyd gőzösn utaztunk a Dunán felfelé a Vaskapun át Báziasig, itt is egy hetet töltve a fürdőn, utaztunk tovább vasuton Temesvárra, itt egy pár napot ültünk s innen folytatva utunkat vasuton Gyulafehérvárig, s végre egy pár nap múlva értünk kocsin szülővárosunkba Tordára az annyira óhajtott otthonomba, a honnan az előtt 14 évvel a kényuralom önző hatalmánál fogva kényszerített távoznom, hogy a büns merényletek elől szabadulhassak s én is áldozatul ne essem.

(Vége.)